

Mateja Komel Snoj

"Vseslovenski" pogled, ki izostruje oko

BALANTIČEV IN HRIBOVŠKOV ZBORNIK

Uredil Marjan Dolgan. Mohorjeva družba, Ljubljana-Celje 1994

Balantičev in Hribovškov zbornik je zbir predavanj oziroma referatov, večinoma prebranih na znanstvenem posvetu z naslovom *Poezija Franceta Balantiča in Ivana Hribovška v slovenskem kulturnem prostoru* (pripravil ga je Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti 20. in 21. januarja lani). Skoraj trideset prispevkov se pesnikov loteva iz različnih zornih kotov in literarnometodoloških izhodišč in to daje celovito podobo o njunem "življenju in delu"; ta je po petih desetletjih, kolikor jih je minilo od njune smrti, več kot nujen dolg naše literarne vede do teh pomembnih imen slovenske poezije med vojnoma in hkrati do sebe same. Spomine in pričevanja, literarnozgodovinske poglede, interpretacije ter analize sloga in verza – v takem zaporedju si prispevki glede na tematiko sledijo v knjigi – spremljata zapis pogovora na posvetu ter bibliografija Balantičevih in Hribovškovih knjižnih izdaj in strokovne literature o njiju.

Vprašanje, kaj se je s Francetom Balantičem (1921–1943) in Ivanom Hribovškom (1923–1945), predvsem pa z njunima opusoma dogajalo v povojnih letih, je tu odveč. Nanj je na podlagi dostopnih dokumentov, pričevanj in drugih zapisov, kolikor je mogoče natančno in nepristransko, skušal odgovoriti France Pibernik v knjigah *Temni zaliv Franceta Balantiča* (1989) in *Vrnitev iz tišine* (1993). S tekstnokritično izdajo Balantičeve poezije (*Zbrane pesmi*, 1991) je brez kakršnihkoli samovoljnih uredniških posegov v besedila poskrbel za njihovo čim bolj zanesljivo izvirno podobo in, to je tudi pomembno, spodbudil nadaljnje razlage, dopolnitev ali celo prevrednotenje prejšnjih presoj. Te knjižne izdaje so šele v devetdesetih letih resnično pretrgale "uradni" molk, ki ga je povojna oblast v Sloveniji

zapovedala vrsti "padlih, pobitih, prepovedanih" in zato "zamolčanih, pozabljenih" pesnikov in pisateljev. Posvet in zbornik naj bi torej nadaljevala s strokovnim, ideološko neobremenjenim raziskovanjem tega dela slovenske literature, vendar naj bi ga osvetlila še z drugih plati, ne samo z biografske.

Razlogov za to, da je Balantiča in Hribovska smiselno obravnavati skupaj in ju celo primerjati, je več; tako literarnih kot (mного več) povsem zunajliterarnih. Marsikaj gotovo govori tudi v prid posameznim razlagam. Oba sta, stara dvaindvajset let, doživela podobno usodo: umrla sta na isti, domobranski strani, prvi je bil ubit med vojno v Grahovem, drugi, neznano kje, takoj po njej. Literarna zgodovina ju je že doslej bolj ali manj jasno uvrščala v krog katoliških (religioznih) pesnikov, saj sta pesnila pod istim duhovnim obnebjem. Skupaj sta morala počakati na čas, ko je njuno poezijo mogoče natančno brati in jo jemati v pretres brez tega ali onega ideološkega povečala, skratka, ne glede na to, da ju je komunistična oblast v Sloveniji po krivici izobčila, potisnila med "zavržene", slovenska politična emigracija v Argentini pa, vsaj Balantiča, prav tako predvsem iz ideološko-političnih razlogov "posvetila" in povzdignila v mit.

Ker je na zgodovinska trenja, ki so doslej vplivala na splošno, predvsem zunajliterarno predstavo o likih Franceta Balantiča in Ivana Hribovska, nazorno opozoril že Pibernik, bi pričakovali, da bodo razlagalci upoštevali njegova dognanja (ob teh pa tudi pisanje drugih, ki so se posvečali tema pesnikoma) in se kar takoj, brez postankov, napotili k njuni literaturi. Vendar se to pričakovanje ni povsem potrdilo. Medtem ko je pri piscih izrazito osebno naravnanih spominov in pričevanj o življenju pesnikov določeno ideološko izhodišče razumljivo in še dopustno, kolikor je njihov namen povedati, česar zaradi dolgega molka nismo mogli vedeti, oziroma iz svojega zornega kota pojasniti, kar je bilo kdaj narobe razumljeno, je pri razlagah poezije to ali ono "razvidno" stališče oziroma ideološki okvir vsekakor odveč, če ne kar nedopusten. Tudi v tem zborniku namreč naletimo na nekaj (drobnih) primerov obujanja znanih pristopov, ki se pesniško izrečenega ne lotevajo "po besedi", temveč segajo po zunajliterarnih sredstvih in podatkih, na podlagi katerih bodisi povečujejo bodisi zmanjšujejo njegovo vrednost.

Spominski in pričevanjski zapisi s splošnokulturnega vidika gotovo spadajo med zanimivejše prispevke v zborniku. Balantiča predstavljajo kot zelo vernega človeka (o tem piše pesnikova sestra Tilka Jesenik) in kot odgovorno, strogim moralnim merilom zavezano ustvarjalno osebnost. Kot pravi njegov prijatelj Marijan Tršar, je Balantič tudi estetske zahteve podrejal najvišjemu, božjemu merilu.

Po drugi strani je zanimivo vprašanje, ki ga postavlja Marko Kremžar,

kaj je Balantičevi in Hribovškovi generaciji dajalo moč za tako usodne življenjske in pesniške odločitve. Zanju nedvoumno odgovarja takole: "Poznala sta zablado, čutila sta z narodom, verovala sta v Resnico, Dobroto in Lepoto ... Odločala sta se po vesti, ker sta jasno videla." Nekakšno nadaljevanje te trditve je premislek Franceta Papeža, ki pojasnjuje "mit o Balantiču". Podlaga zanj je bil že prvi natis Balantičeve poezije leta 1944 z naslovom *V ognju groze plapolam*. Urednik Tine Debeljak, kot vemo, zbirke s posegi v besedila in spremnim zapisom o pesniku "ognja, pepela in groze" ni uglasil samo pesniško, temveč tudi ideološko. Balantič v skladu s takim razumevanjem slovenski povojni politični emigraciji v Argentini ni pomenil le simbol slovenske besede in slovenstva, temveč je v njem zaradi njegove tragične smrti videla predvsem mučenca.

Mit o pesniku je vznemiril in prevzel tudi Jožeta Snoja. V svojo pesnitev o roškem poboju z naslovom *Metamorfoza groze* – pisal jo je med letoma 1957 in 1959, a je ostala v rokopisu – je vpletel Balantičevo "usodnostno", že na začetku mitsko in, kot pravi, izvirno pesniško zgodbo ter smrt, ki jo je bil pesnik napovedal že v svojih sonetih. Zadnji spev omenjene pesnitve, posvečene Balantiču, se konča takole: "Daleč je od mučeniškega pepela / do nas, pesnik, / toda vrnil se boš. / Prižigam ti plamen / v spomin, / pesnik-bakla." Snojev prispevek je zanimiv tudi zato, ker med drugim dokazuje, da komunistični oblasti s "seznamom prepovedanih" ni uspelo v celoti preprečiti Balantičeve pesniške navzočnosti in ubiti njegovega "duha". Nasprotno, s prepovedjo je pravzaprav spodbudila oblikovanje drugega, tvornega mita o njem.

Literarnozgodovinske poglede v zborniku uvaja pregleden zapis Janka Kosa, ki razčlenjuje Balantičev in Hribovškov položaj v razvoju slovenskega pesništva. Po Kosovem mnenju sta bila oba izjemno nadarjena in zgodaj zre-la pesnika, zato sta po dosežkih izrazito izstopala iz svoje večinoma epigonske generacije. Ker njuno delo doslej še ni bilo tipološko in formalno-analitično razloženo, ponuja Kos nekaj mogočih opredelitev. Balantič bi bil, z Nietzschejevo oznako, dionizični tip, Hribovšek pa apolinični. Pesniške značilnosti prvega je hkrati mogoče povezati z neobarokom in manierizmom, drugega pa z neoklasicizmom v okviru nekakšne nove oblike simbolizma. Kot pravi Kos, spada pesnjenje obeh v območje "čiste poezije", saj upesnjujeta eros, lepoto, smrt, Boga, obup in grešnost ter s tem presegata vsakršno ideologijo. Na nihilizem se odzivata s priklicevanjem transcendence in ga torej ne premagujeta samo na metafizični, temveč tudi na religiozni ravni. Medtem ko je pri Hribovšku mogoče zaznati navezavo na antično poezijo, pa tudi na Hölderlina, Goetheja in Rilkeja, je v Balantičevih religioznih sonetih opazen vpliv francoskega *renouveau catholique*. Z

literarnosmernimi oznakami te poezije se v zborniku ukvarja več piscev, vendar se zdijo ugotovitve Janka Kosa najustrežnejše.

Boris Paternu določa prostor Balantičeve poezije v slovenski književnosti ob predpostavki, da je eden temeljnih problemov njegove poezije "silovit spopad med biocentričnim in teocentričnim razmerjem do sveta in samega sebe", ki naj bi se osredinjal v ljubezenski tematiki. Iz pesemskih odlomkov razbira, da duhovna, izrazito teocentrična "črta" njegove poezije večkrat povsem prekrije biocentrično, pri čemer se ljubezen do ženske vseskozi preobraža v ljubezen do Boga. Hkrati opaža, da pesnikov osebni slog popušča nadosebnemu, medtem ko se njegova drzna metaforika "celo razpušča in prehaja v verniško pojmovnost". Še več, njegov jezik čedalje bolj prehaja "na frekvenco skupnega, enoumnega izražanja in se zaradi razločne izjavnosti mestoma depoetizira" (vse to naj bi se najočitneje dogajalo v sonetnih venci). Kot je mogoče razumeti iz nadaljnje razlage, predvsem pa iz tona, v katerem je napisana, Paternu pri oblikovanju omenjenih tez gotovo ni vodila samo Balantičeva pesniška beseda, saj ji je marsikaj "pripisal", temveč tudi vnaprejšnja "zadržanost" do njegovega duhovnega obzorja. To potrjuje, tako se zdi, tudi njegov sklep: "Balantičeva osebna zgodba v tej kruti zgodovini pa je v resnici zgodba dvojne smrti: Ena stran mu je zadušila poezijo, druga mu je vzela življenje."

Precej obsežna razdelka sta namenjena interpretacijam Balantičeve in Hribovškove poezije ter slogovnim in verzološkim analizam. Prepričljivih interpretacij pesniških besedil je bolj malo, morda samo dve ali tri. Branja Balantičeve poezije se je najbolj prenikavo lotil Vid Snoj. Na podlagi temeljite razlage in primerjave pomena metafor "izvir srca" (*Ples želja*) in "srca izvir" (*Minil je čas*) – v prvi je prepoznal pesnikovo željo po opojni ljubezenski združitvi, v drugi pa njegov obrat k Bogu s prošnjo za zmehčanje sle in odpuščanje greha, ki ga ta prinaša – je pokazal na bistven premik Balantičevega pesnjenja iz erotičnega v religiozno ter hkrati na njegovo vpetost v izročilo krščanske misli.

Kar zadeva interpretiranje, gotovo zbuja pozornost *Prolegomena k razlagi Balantičevega pesništva* Gorazda Kocijančiča. Njegov premislek ne zadeva toliko Balantičeve poezije kot take – utegnili bi ga brati tudi kot predgovor k razlagi kakega drugega pesnika – temveč jemlje v pretres interpretacijo kot dvogovor med ustvarjalcem teksta in njegovim razlagalcem. Medtem ko se bomo vsi strinjali z navedkom, da "pravilne" razlage literature ni, sproža vprašanja, nemara pa tudi že ugovore, njegov dvom o interpretabilnosti pesniškega sporočila sploh. To po njegovem mnenju ni prevedljivo v diskurzivni jezik, temveč je "metaforična prosojnost apofatične drugačnosti, ki jo nadsmiselno izkušamo", zato se, kot pravi, izmika

"človeškemu doumevanju, mišljenju in (raz)umsko artikuliranemu izrekanju". Vse, kar je torej mogoče reči o kaki poeziji in kar je o(b) Balantičevi zapisal tudi sam, so le prolegomena k njeni nespoznavni resničnosti. Obširnejši premislek o njegovih trditvah na tem mestu ni mogoč, lahko pa si dovolimo nekoliko naivno postavljena vprašanja: kaj naj kot raz(umna) bitja sploh počnemo z besednimi umetninami, če (si) smisla njihovih besed ne moremo in ne smemo razlagati? Ali se razlaganja ne lotevamo zato, da bi se po poti lastnega razumevanja približali in odprli pesniškemu sporočilu, ki nam sicer v svoji nedoumljivi globini ne bi ostalo samo skrito, temveč bi celo utegnilo iti mimo nas? Ali govor o "nadsmiselni izkušnji" poezije vendarle ne predpostavlja nekega razumevanja in ni sam že neka razlaga? Čeprav se Kocijančičev *prolegómenon* resnično izmika oprijemljivemu govoru o Balantičevi poeziji, mu povsem ne more uiti. Nastavke interpretacije najdemo denimo že v njegovem prepoznavanju, da je "Lepota strašna", ena od pesnikovih osrednjih metafor, "ime, ki od Sofokla do Rilkeja označuje sled Drugosti v končni, pobožni zavesti".

Končno je treba opozoriti še na najtehtnejšo študijo Borisa A. Novaka o oblikovnih razsežnostih Balantičevega in Hribovškovega pesniškega jezika. Te razsežnosti skuša Novak opredeliti ob primerjavi s Prešernovo poetiko, pri kateri sta se oba zgledovala. Pri Hribovšku ga zanima predvsem ritem, saj v njegovih odah in elegijah opaža vpliv nekaterih ritmičnih obrancev starogrške in latinske lirike (te je pesniku uspelo prenesti iz kvantitativnega verzifikacijskega sistema v akcentuacijskega). Pri Balantiču, čigar ritem je tradicionalen, podoben Prešernovemu, pa z mnogimi navedki opozarja predvsem na zelo izvirne oziroma inventivne rime.

Znanstveni posvet in zbornik o Balantičevi in Hribovškovi poeziji sta sicer zapolnila nekaj "belih lis" v slovenski literarni vedi, vendar se je pokazalo, da so se bili zaradi "zanimivih" zgodovinskih podatkov in osebne nazorske opredeljenosti le redki razlagalci pripravljeni odpovedati biografski metodi ter se k interpretaciji literature napotiti iz nje same. Zdi se, da bosta vznemirljiva pesniška opusa Balantiča in Hribovška poslej morala zvabiti k branju in pisanju predvsem mlajši rod slovenskih interpretov. Nekateri znani poklicni razlagalci literature so se namreč z leti izmojstrili v neselektivnem in neliterarnem branju, predvsem pa utrudili pri iskanju bleščečih dosežkov v "dovoljeni" slovenski literaturi.

"Vseslovenski" pogled na pesnika Franceta Balantiča in Ivana Hribovška kljub vsemu izostruje oko: ostala sta živa in njuna pesem veje močnejše kot kdaj prej.